

Opis kojemu je mjesto u gramatici

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 1998, 46, 151 - 155**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:219652>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)




DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

alternacija« smatramo morfonemom, a da pojedine reflekse smatramo alo-morfonemima. Na taj se način jednostavno, neproturječno i metodološki, bar po mom sudu, posve prihvatljivo uklanjamo opasnosti da moramo objašnjavati kako se kraćenjem jednog fonema dobivaju dva, jer to bi bila anomalija bez presedana u sustavu hrvatskoga standardnog jezika, pa i u sustavu zdravog razuma.«

Ostavljam samim čitateljima da prosude taj posljednji metodološki još prihvatljiviji prijedlog, koji je, za razliku od moje koncepcije, u sustavu zdravoga razuma. O pitanju *jedan fonem/dva fonema* već je bilo dovoljno riječi, tako da je prilično jasno što je anomalno — slavonske i češke činjenice, ili stanovita tvrdnja. Dodajem još samo jednu primjedu: u sustavu strukturalističkoga nazivlja *morfem/alomorf, fonem/alofon* i sl. moralo bi biti *morfonem/alomorfon*, a ne »alomorfonem«. I još samo nešto:

Nadam se da se u doglednoj budućnosti ne ću morati na takav način baviti jatovskom problematikom.

Dalibor Brozović

OPIS KOJEMU JE MJESTO U GRAMATICI

Stjepan Babić, *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz; kolo VIII, sv. 48, Zagreb, 1998.



tradiciji je hrvatskoga jezikoslovlja pomalo neobičan pristup suvremenomu jeziku — opis mu se ispisuje po gramatikama, a izvan se gramatika, u pojedinačnim radovima ili knjigama, čita jezična povijest, polemike, eseji ili savjetodavstvo. Poglavitito je tako posljednjih desetak godina, iako je jezikoslovno izdavaštvo u zamahu. Monografije su o pitanjima suvremenoga jezika rijetke, a pregledamo li gramatike temeljitije, vidimo da su monografski opisi potrebni jer gramatike ipak ne ispisuju sve što bi trebalo za potpuni jezični opis. Osim toga, u nas se ustalio niječni stav prema svakomu novomu jezikoslovnomu djelu, sve se na nož dočekuje, a premalo je međusobnoga nadopunjavanja i odobravanja. Ako se i pojavi kakva korisna monografija ili barem djelomični opis suvremenoga jezika, rijetko će naći odjeka u kojoj gramatici. Uostalom, ni gramatika nije previše niti ih je moguće napisati jednom za sva vremena — ne razvija se samo jezik nego i znanstvene spoznaje o njemu — jezik se mijenja, jezikoslovlje ide naprijed, a u našoj se gramatici, bez obzira koliko jezično i metodološki suvremenoj, još uvijek možemo spotaknuti o kakav Maretićev primjer, ali i maretićevski opis uz njega. a poslije je Maretića stotinu godina jezika i jezikoslovlja pa je nevjerojatno da nema suvremenijih primjera i suvremenijih opisa.

Zbog toga je dobro imati u rukama knjigu S. Babića, *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku* koja je monografski opis sročnosti odnoseći se na suvremeni jezik, to više što je pitanju sročnosti u gramatikama dano premalo mjesta. S obzirom na to da su veći dijelovi *Sročnosti* objavljeni već sedamdesetih godina,¹ uz

¹ Sam autor napominje da je *Sročnost* predviđena i pisana za Akademijinu gramatiku, ali je zbog različitih okolnosti ostala izvan nje i objavljivana u *Zborniku Zagrebačke slavističke škole* i u *Jeziku*.

sročnost se u Katičićevoj *Sintaksi* upozorava bilješkom koja upućuje čitatelja da opširniji opis potraži u radovima S. Babića.² Tako je na sročnost ukazano kao na sastavni gramatički dio, pa je dobro što se ona našla opširno i cjelovito opisana između korica samo jedne knjige.³ Tekst je *Sročnosti* i oblikovan tako da je njegova pripadnost gramatici lako prepoznatljiva — građa je pregledno izložena i razvrstana, primjeri su pretežito iz književnih djela, temeljni je pristup opisni, a normativna je preporuka rijetka i tek savjetodavna.

Izvori su i primjeri za svaki jezikoslovni opis od presudne važnosti, jednako su važni kao i opis sam — neodgovarajući izvori i primjeri obično daju i neodgovarajuće opise, a u skladu s tim i pogrešne zaključke. Tako se sintaktički opis Kozarčeva jezika S. Sekereša⁴ ne može prihvatiti jer je nastao na jezično prilagođenom tekstu, a ne na izvorniku. S obzirom na neodgovarajući izvor i opis je takav, primjerice, u Sekereša nema veznika koji je u Kozarča običan — veznik se *akoprem* u Sekereša ne spominje, a u Kozarča je čest. Tomu je tako jer je suvremeni priređivač Kozarčeva teksta *akoprem* mijenjao u *ako* ili *premda* pa je Sekereš svoj opis pogrešno utemeljio na priređivačevu jeziku, a ne na Kozarčevu. U *Sročnosti* takvih pogrešaka nema, pa ako tko i ne će biti suglasan s metodologijom opisa, primjerima se nema što prigovoriti jer su oni takve naravi da su odgovarajući svakoj metodologiji. *Sročnost* je pisana

ponajviše na izvorima iz hrvatske književnosti, primjera je iz ostalih stilova manje, a razgovorni su rijetki. Izvori su pretežito suvremeni, iako neki od njih potječu od književnika iz 19. st. Ako je bilo dvojbe oko izvornosti primjera ili je uočena jezična prilagodba — neopravdani zahvati priređivača u tekst izvornika ili riječima S. Babića: »Gotovo je nevjerojatno što si sve dopuštaju lektori u svome haračenju po hrvatskoj književnosti« (S, 34.)⁵ — u *Sročnosti* je upozoreno i navedeni su izvorni primjeri. Od načela se izvornosti ne odstupa ni kada je riječ o primjerima koji danas normativno nisu prihvatljivi — *33 oficira su uhapšena* (S, 72.), *Dobar dio njih su viši oficiri* (S, 83.) — nego svi oni ostaju u obliku u kojem su potvrđeni u izvorniku. Kada tomu ne bi bilo tako i *Sročnost* bi se mogla pridružiti dugačkom nizu jezičnih (pa onda i znanstvenih) poluistina kojima nam je povijest bogata. Zbog toga je na razini očekivanja što S. Babić izrijekom odbacuje opis sročnosti u Tome Maretića: »U Maretićevoj je gramatici sročnost nešto opsežnija, ima dvadest i jednu stranicu, ali nije rađena na hrvatskoj jezičnoj građi te se ovdje i ne može uzeti u obzir.« (S, 6.). Da je tomu tako u hrvatskom se jezikoslovlju već dugo samo po sebi razumije, ali kako je između deklarativnosti i stvarnosti ipak nekih razlika (što je rečeno na početku ovoga prikaza), valja naglasiti da ih u *Sročnosti* nema.

² U Katičićevoj *Sintaksi*, 1986., na str. 158. ovakva je bilješka: »Pri tome se usklađuje sročnost. O tom usklađivanju ovdje se ne govori dalje jer je to pitanje za ovu gramatiku dokumentirano obradio Stjepan Babić. Njegovi su prilozii objavljeni u 32. godištu časopisa »Jezik«.

³ Opširnije se o sročnosti našlo i u Raguža, ali usporedba Babićevih radova o sročnosti i Ragužev sročnosti pokazuje da se Raguž utemeljio najvećim dijelom na Babićevu radu, ali i bez napomene o tom, tako da u ovom slučaju ne može biti govora o *nadopunjavanju i odobravanju*, barem ne u pozitivnom smislu te riječi. Zbog toga u ovom prikazu Raguževu sročnost ne će uzimati u obzir. Vidi: D. Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb, 1997., str. 346.–364.

⁴ S. Sekereš, *Sintaksa rečenice u Kozarčevim »Mrtvim kapitalima«*, Radovi Centra JAZU, Vin-kovci, 1984.

⁵ Navodi se iz *Sročnosti* bilježe prvim početnim slovom djela — S, i brojem stranice.

Sročnost (kongruenciju) S. Babić definira kao slaganje riječi u rečenici prema rodu, broju, osobi i padežu, ali različitost padeža isključuje, a zavisno o tom upravlja li se slaganje riječi prema gramatičkim obilježjima ili prema smislu, logičnom značenju, razlikuju se *gramatička sročnost* i *logička sročnost*. Razliku između dviju sročnosti može pokazati jednostavan primjer imenice *čeljad* u koje su gramatička obilježja različita od značenja: *čeljad* je gramatička jednina ženskoga roda, ali obično znači množinu različitih spolova. S obzirom na tu različitost, *čeljad* se može u rečenici ostvariti različito, složiti se s drugim riječima gramatičkom sročnošću koja traži jedninu ženskoga roda — *Žurila se čeljad, trčala je* (S, 62.), ali može se složiti i logičkom sročnošću koja traži množinu i neutralno iskazivanje stvarnoga roda — *Dolazila su nova čeljad* (S, 63.). Na ovom mjestu svakako treba pripomenuti i različitost u Babićevu i Katičićevu opisu roda i broja predikatne riječi uz zbirne imenice na *-a* (*braća, gospoda, vlastela, djeca*) i uz brojne imenice na *-ica* (*dvojica, obojica, trojica, četvorica...*). R. Katičić smatra da se sve te imenice slažu s glagolskim oblikom u množini (*Braća se slažu*), ali je predikatna riječ u jednini ženskoga roda (*Braća su se složila*).⁶ Na temelju istovrsnih primjera, S. Babić izvodi drukčiji zaključak — da je predikatna riječ u množini srednjega roda. Svoj stav obrazlaže: »...ali je predikatna sročnost u mn. s. r.: *Braća su došla*. Moglo bi se reći da je imenski dio predikata u ž. r., ali bi trebalo istaći da je u jednini, a spona u mn. To ne bi bilo u skladu s ovakvim slaganjem: *Šuma je pusta* (jd. ž. r.). *Sela su pusta* (mn. s. r.).« (S, 14.).

S obzirom na različite mogućnosti sročnosti, građa je uglavnom izložena prema

načelnom kriteriju suodnosa imeničkih gramatičkih obilježja i značenja. Primjerice, imenice su sklonidbenoga tipa *žena* koje označuju mušku osobu (izvedenice na *-lija, Bečlija; -ajlija, dugajlija; -onja, balonja...* i sl.) svrstane u istu skupinu jer im je zajedničko to što im je sročnost u jednini logička, a u množini može biti i gramatička i logička. Valja pripomenuti da u *Sročnosti* imenice nisu razvrstane na sklonidbene vrste ni prema jednomu poznatomu gramatičkomu načinu — ni prema nastavku u Gjd., a ni prema rodu/nastavku u Njd. — imenice se razvrstavaju opisno u nekoliko sklonidbenih vrsta: *jelen, jelena; žena, žene; stvar, stvari; selo/polje, sela/polja, puca, puceta*. Takvom je razvrstavanju autor pristupio smatrajući da prihvaćanjem jednoga od dvaju postojećih gramatičkih načina mogu nastati nesporazumi jer se vrstom *a*, a zbog razvrstavanja prema nastavku u Njd ili Gjd, može smatrati i *žen-a*, ali i *stol-a*. Naravno da bi jasno i čvrsto postavljeni kriteriji takav moguć nesporazum jednostavno razriješili, ali tada ipak ostaje poprilično složeno određivanje podvrsta unutar svake vrste. Zbog toga je opisno razvrstavanje metodološki opravdano, a osim toga pripomaže jednostavnosti opisa koji je bitnim obilježjem *Sročnosti*.

Uz prikaze sročnosti u onih imenica u kojih se razlikuju gramatički rod/broj i spol/stvarno značenje jednine i množine, u *Sročnosti* se prikazuje i slaganje s imeničkim zamjenicama, nepromjenljivim riječima, s količinskim riječima. U skupinu se količinskih riječi ubrajaju različite vrste riječi: brojevi, brojne i količinske imenice, količinski prilozi, a objedinjene su semantičkim kriterijem u skupinu količinskih riječi zbog metodološke prilagođenosti samoj građi.⁷

⁶ Vidi: R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1986., str. 73.–74.

⁷ Nevjerojatna je sličnost između Babićeve raspodjele građe i Raguževih primjera za *posebna pravila sročnosti* — čak i redosljedom. Novih dijelove koje je S. Babić napisao za *Sročnost* i koji

Posebice su zanimljivi dijelovi o sročnosti predikata s više subjekata gdje subjekti mogu biti istoga ili različitoga roda, broja i osobe. Sročnost može ovisiti o mjestu predikata: »Ako je predikat ispred subjekta, tada se može slagati s prvim subjektom pa tu mogućnost možemo izdvojiti kao zajedničku za sve različitosti u broju, rodu i osobi« (S. 90). Primjerice, *Išao je naprijed tata i teta Mina* (S. 90), *Ispred mene išla je Ines, barkarjol i djevojke s vrećama* (S. 91). Kod slaganja se više različitih subjekata potvrđuju pravilnosti koje S. Babić naziva *pretežnost roda, broja i osobe* pa je uz različite subjekte pretežnost množine, muškoga roda, prve osobe pred drugom i trećom, druge pred trećom. Primjerice, prema pretežnosti množine i osobe, predikat u 1. osobi množine može imati više subjekata, ali jedan mora biti osobna zamjenica *ja* — *Gerta i ja smo fino plesali, Zato smo se Beba i ja iznenadili i začudili kad smo ga susreli.* (S. 98). Ta je tvrdnja različita od one uobičajne gramatičke prema kojoj predikat u 1. osobi množine otvara mjesto samo zamjenici *mi* kao subjektu, ali ta je tvrdnja potpuno u skladu sa značenjem 1. glagolske osobe množine koja označuje osobe od kojih je jedna govornik — *Gerta i ja, Beba i ja*. S obzirom na to da je opis sročnosti predikata i subjekta u našim gramatikama siromašan, *Sročnost* se pokazuje i više nego potrebnim gramatičkim dijelom. Uostalom, odnosi gramatičke i logičke sročnosti ponajviše su opisi različitih sročnosti predikata i subjekta, a sve su kategorije u kojima se sročnost ostvaruje sintaktičke kategorije ogledajuće se ne samo u sročnosti predikata i subjekta, nego i u atributnoj i apozicijskoj sročnosti.

Ovisno o tom ostvaruje li se sročnost u istoj rečenici ili u susjednim rečenicama,

sročnost može biti *bliža sročnost* ili *dalja sročnost*. Bliža se i dalja sročnost češće razlikuju: ako je bliža sročnost gramatička, dalja može biti i gramatička i logička. Primjerice, bliža sročnost uz imenice *Veličanstvo, Visočanstvo* redovito je gramatička, upravlja se prema rodu — *Njezino Visočanstvo se na tren zamislilo..., a onda je Visočanstvo reklo tiho* (S. 39).

Dalja se sročnost može, ali i ne mora upravljati prema gramatičkom imeničkom rodu, nego se može upravljati i prema spolu koji znači imenica, prema smislu, pa može biti i logička sročnost — *U prvi mah kad je njezino Visočanstvo opazilo Jambreka, sjetila ju je njegova kovrčava kosa... jednog brončanog narcisa što ga je vidjela jedanput negdje u jednom muzeju...* (S. 39). Dalja sročnost koja se prepoznaje kao slaganje sa subjektom u upravnoj rečenici, ne izdvaja se zasebno, nego se prikazuje uz pojedinu kategoriju, a u zasebno su poglavlje, naslovljeno *Dalja sročnost*, uvršteni primjeri u kojima dalja sročnost ovisi o kojem drugom rečeničnom dijelu upravne rečenice, objektu ili priložnoj oznaci.

Normativna je preporuka u *Sročnosti* rijetka i tek savjetodavna, ali razložno i znanstveno utemeljena — norma raste na stvarnim primjerima, na opisu tih primjera, iz njih je prepoznatljiva i ako nije uvijek izravno izrečena. Upravo se u tom *Sročnosti* razlikuje od jednoga dijela naše jezikoslovne literature, a i od načina na koje se u posljednje vrijeme pokušava oblikovati norma: u *Sročnosti* je prvo opis, a potom propis. O utemeljenosti propisa svjedoči sam autor, primjerice, opisujući sročnost sa zbirnim imenicama na *-ad, -adija, -arija, -urlija* (*ide* ili *idu* *čeljad, Šokadija, mlađarija, dječurlija*), opis zaključuje normativ-

nisu prije objavljivani (IV., IX. i X. poglavlje) nema ni u Raguža. Ipak, razlika je nepremostiva — Babićeve tvrdnje rastu na potvrđenim primjerima, uglavnom književnoumjetničkim, a Raguževi konstruirani primjeri samo oslikavaju tvrdnje. Vidi: D. Raguž, navedeno djelo.

nom preporukom: »Iako je za tu sročnost skupljeno relativno malo primjera (81), ipak se za književnu upotrebu može preporučiti sročnost u jednini jer je ona nešto češća (55: 26), a potvrde su za nju od većega broja pisaca (23: 11).« (S, 63). Jedino tako izgrađena norma može biti u potpunosti prihvatljiva jer primjeri nisu tu da bi oprimgjerali unaprijed zadane tvrdnje, nego tvrdnje izrastaju iz primjera. Samo se dva opisa u *Sročnosti* razlikuju od cjeline — *Sročnost s imenicama muškoga roda za žensku osobu (gospođu profesor ili gospođu profesorice)* i *Sročnost s imenicom hvala (hvala lijepo ili hvala lijepa)* — jedina su dva pitanja koja autor oštrije normativno postavlja, suprotstavlja ih srpskomu jeziku, ali su i opisi uz te primjere opširniji. Napokon, autorovim se riječima ponajbolje može zaključiti njegov normativni načelni stav: »To razmatranje pokazuje kako je jezik fino tkivo i kad tko želi ocijeniti jednu pojavu i određivati normu, tada mora prije odgovoriti: zašto je tako?, kako je do te pojave došlo?, kojemu sustavu pripada? Kada se odgovori i na ta pitanja, tada će norma biti određena potpunije.« (S, 55.).

Brižno odabrani izvori, bogatstvo i izvornost primjera koji su »antologija primjera iz hrvatskih književnoumjetničkih djela« (S, 6.), jednostavnost, potankost i dosljednost pri opisu, arumentirana normativna preporuka — samo su jedna dobra strana *Sročnosti*, a drugu joj dobru stranu čini njezinih stotinjak stranica opisa kojemu je ponajprije mjesto u gramatici. Tek kada se usporede podatci iz *Sročnosti* s onima iz gramatika, jasno je koliko je toga nedostajalo za potpuniji jezični opis.

Sanda Ham

SURADNJA LINGVISTA I PREDMETNIH STRUČNJAKA



Jeziku 1/46. iz 1998. objavljen je osvrt prof. Čatića na moj članak *O naftnom nazivlju*. Osim toga prikaza dobila sam i neke druge primjedbe i komentare na taj članak. Očito je nazivlje područje koje zanima mnoge stručnjake, ali čini se da još uvijek nedostaje dovoljno suradnje između stručnjaka različitih struka koje zanima nazivlje i jezikoslovaca.

Prvo bibliografiju naftnog nazivlja treba dopuniti ovim podacima: Rječnik S. Lazića *Englesko-hrvatski ili srpski naftnin rječnik*, Poslovno udruženja nafta. Zagreb, objavljen je 1976. i 1978. godine (drugo izdanje). Čini se da je potpuni podatak zabunom ispaio iz teksta u prijelomu pa se u tekstu nalazi samo uputnica na godinu izdanja, ali potpuni podatak nedostaje u bibliografiji. U *Rudarsko-geološko-naftnom zborniku* iz 1997. godine objavljen je članak Rikarda Marušića, Slavka Vujeca i Branka Crnkovića *Hrvatska rudarska terminologija* u kojem je naveden povijesni pregled djela koja se bave rudarskim i naftnim nazivljem.

U vezi s navedenim primjedbama valja naglasiti da nisam osobno skupljala naftne nazive niti mislim da je to posao lingvista. Zadatak članka bio je raščlamba naziva koje sam dobila od stručnjaka.

Jesu li dva naziva istoznačna ili nisu ne može utvrditi lingvist već isključivo stručnjak određene struke (to se odnosi na naziv *tvar — materija te duktilnost — rastežljivost*). Tek ako se utvrdi da su dva naziva istoznačna, lingvist može utvrditi koji je od njih bolji. Koje je nazive potrebno razgraničiti, lingvist može utvrditi samo ako se radi o lingvističkom nazivlju. Za ostale nazive on može utvrditi iz kojeg jezika dolaze, jesu li tvoreni u skladu s hrvatskom tvorbom riječi, mogu li se od njih tvoriti potrebne tvorenice i slično. Stoga na sve